

Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar*

Doç. Dr. Ahmet ÖZEL**

Öz

İslâmiyet'in ortaya çıkması ve yayılması tarihi, bir bakıma Müslüman toplum ve devletlerin gayrimüslimlerle ilişkileri tarihi olduğundan İslâm hukukçuları savaş, barış, dârulaislâm, dârulharp, dârussulh gibi kavramlar üzerinde önemle durmuş, kendi zamanlarında karşılaştıkları durumları değerlendirerek dinî ve hukukî çözümler bulmaya çalışmışlardır. Sözü edilen kavramlar Batılı devletlerin gerek İslâm dünyasına yönelik sömürgecilik faaliyetleri gerekse sömürgecilik sonrası bağımsızlık sürecinde karşılaştıkları direniş hareketlerinde de kilit kavramlar olmuş, günümüzde de Batı'nın İslâm dünyasına yönelik siyasî ve askerî stratejileri çerçevesinde bu kavramlar gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir. Bu makalede İslâm hukuku kaynaklarında ülke kavramıyla ilgili görüşler ve başta İbn Teymiyye olmak üzere bazı âlimlerin fetvaları ele alınmış, ayrıca günümüzde mevcut durumla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ülke, dârulaislâm, dârulharp, dârussulh, savaş, barış, hicret, İbn Teymiyye, Mardin, Nâsirüddin es-Semerkandî, Şihâbüddin er-Remlî, Fazlullah b. Rûzbihân el-Huncî..

The Concept of "Abode/Land/Country" at the Classical Islamic International Law and Situation Today: Mardin Fatawa of Ibn Teymiyye and Other Similar Fatawas

Abstract

The history of Islam's emergence and spread is, in a way, the history of Muslim countries, states and societies relations with non-Muslims. Therefore, Islamic jurists put a great emphasis on the concepts of war, peace, dârulaislâm, dârulharp, dârussulh and evaluating the situations they face, they elaborate to find religious and judicial solutions to these situations. The afore mentioned concepts also played a key role for the resistance activities Western countries met both during their colonization attempts towards Islamic world and, afterwards, during post-colonization era. Contemporarily, within the framework of Western political and military strategies towards Islamic world, those concepts maintain their importance and place at the international agenda. In this article, opinions on concept of "abode" in Islamic law sources are discussed and especially İbn Teymiyye's and some others scholars' fatawas are addressed. Furthermore, assessments on current situations are also included.

Keywords: Abode/Land/Country, dar al-Islam, dar al-harb, dar al-sulh, war, peace, migration (hegira), İbn Taymiyya, Mardin, Nâsir al-Din al-Samarkandî, Shihâb al-Din al-Ramlî, Fadl Allah b. Rûzbihân al-Khundjî.

* Bu makale, şu uluslararası sempozyumda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir: The Abode of Peace Submit: The Mardin Fatwa of İbn Taymiyya on the Categorization of Abodes: Its Application in the Contemporary Context, Mardin 27-28 March 2010; The Global Centre for Renewal and Guidance/London, Canopus Consulting/London and Artuklu University/Mardin.

** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

27-28 Mart 2010 tarihlerinde Mardin Üniversitesi'nde düzenlenen uluslararası sempozyumda İbn Teymiyye'nin Moğol istilası altındaki Mardin hakkında verdiği fetva esas alınarak günümüz İslâm ülkelerinde en önemli tartışma konuları arasında bulunan darülislam-dârulharb, cihad, hicret gibi kavramlar üzerinde duruldu. Yahya Michot sözü edilen fetvayı ve İbn Teymiyye'ye ait konuyla ilgili diğer bazı metinleri, ayrıca bu fetvanın çağdaş bazı İslâm âlimlerinin yazılarındaki izleri üzerine değerli bir çalışmayı 2004 yılında Fransızca olarak neşretmişti¹. Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde 1988 yılında hazırlamaya başladığım ve 1982'nin başında tamamlanıp aynı yıl yayımlanan "İslâm Hukukunda Ülke Kavramı" adlı doktora tezinde müstakil bir başlık altında İbn Teymiyye'ye ait söz konusu fetva ile önem bakımından ondan geri kalmayan diğer üç fetvaya da yer verilmişti. Bunlardan biri İbn Teymiyye'den yaklaşık bir buçuk asır önce Karahitaylar'ın Orta Asya'da Mâverâünnehir bölgesini istilası münasebetiyle verilmiştir. Hanefî fakihî Ebül-Kâsım Nâsıruddin Muhammed b. Yusuf es-Semerkandî'ye (v. 556/1161) ait bu fetva onun *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye* adlı kitabında yer almaktadır². Daha sonra ondan naklen Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekir el-Hanefî'nin (VII./XIII. Yüzyıl) *Mecmau'l-fetâva*³ ve bundan özetlediği *Hizânetü'l-fetâva*⁴, Mecdüddin Muhammed b. Mahmud el-Üsrûşenî'nin (v. 632/1234) *el-Fusûlü'l-Üsrûşeniyye (Fusûlü'l-Üsrûşeni)*⁵, Şemsüleimme Muhammed b. Muhammed el-Kerderî'nin (v. 642/1244) *Fetâva'l-Kerderî*⁶, Ebül-Feth Zeynüddin Abdürrahîm b. Ebûbekir İmâdüddin el-Merginânî'nin (v. 670/1271) *el-Fusûlü'l-İmâdiyye (Fusûlü'l-İmâdi)*⁷, Âlim b. el-Alâ el-Hindî'nin (v. 786/1384) *el-Fetâva't-Tâtârhâniyye*⁸ adlı eserlerinde bazı ufak değişikliklerle kaydedilmiştir. Bu eserlerden *el-Mültekat* ile *el-Fetâva't-Tâtârhâniyye* yakın zamanlarda ilmî olmayan bir tarzda neşredilmiştir.

İbn Âbidîn de bu fetvanın son kısmını *Reddül-muhtâr* adlı hâşiyesinde, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* ve *Fusûlü'l-İmâdi*'nin İbn Kâdî Semâve (Bedreddin Simâvî) tarafından bir araya getirildiği *Câmiu'l-fusûleyn* adlı eserinden ve ayrıca *el-*

¹ İbn Taymiyya: *Mardin, hegire, fuite du pechet et "demeure de l'Islam"*, Beyrut 1425/2004.

² *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye*, Süleymaniye Ktp. Yeni Cami, nr. 575, vr. 53b; a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp. nr. 214, vr. 74b - 75a; a.e. (nşr. Mahmûd Nassâr ve Seyyid Yûsuf Ahmed), Beyrut 1420/200, s. 254-255 (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından yapılan bu neşir son derece özensiz olup hatalarla doludur).

³ *Mecmau'l-fetâva*, Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 4215, vr. 287a.

⁴ *Hizânetü'l-fetâva*, Râşid Efendi Ktp., nr. 426, vr. 243ab; a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 350, vr. 21a.

⁵ *Fusûlü'l-Üsrûşeni*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 94, vr. 1ab.

⁶ *Fetâva'l-Kerderî*, Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 919, vr. 390b-391a.

⁷ *Fusûlü'l-İmâdi*, Süleymaniye Ktp., Mahmut Paşa, nr. 224, vr. 1b; a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 370, vr. 5b-6a.

⁸ *el-Fetâva't-Tâtârhâniyye*, Râşid Efendi Ktp., nr. 386, vr. II, 116b; a.e. (nşr. Kâdî Seccâd Hüseyin), V, 325-326.

Fetâva't-Tâtârâniyye' den naklen kaydetmiştir⁹.

Bir diğer fetva Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Horasan, Fars, Âzərbaycan ve Diyarbakır yöresinde bazı yerlerin İmâmiyye Şia'sından aşırı Kızılbaş fırkası (bununla Şah İsmail'in kurduğu Safeviler devleti kastedilmektedir) tarafından istila edilmesi münasebetiyle Şâfiî âlim Fazlullah b. Rûzbihân el-Huncî el-İsfahânî (v. 927/1521) tarafından *Sülûkü'l-mülûk* adlı eserinde verilmiştir. Bir önceki fetvanın sahibi Semerkandî'nin *el-Mültekat* ve *el-Meşûr* adlı eserleriyle Zeynüddin el-Merğînânî'nin *Fusûlü'l-İmâdî'si* ve diğer bazı Hanefî kaynaklarından da geniş iktibasların yapıldığı bu fetvanın metni tez hazırlandığı sırada *Sülûkü'l-mülûk*'ün Muhammed Eslem tarafından yapılan İngilizce tercümesinden alınmıştı, bugün Farsça metni de elimizdedir¹⁰.

Bir üçüncü fetva da Mısırlı büyük Şâfiî âlimi Şihâbüddin er-Remlî (v. 957/1550) tarafından Endülüs şehirlerinden Aragon'da Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan müslümanların durumuyla ilgili olarak verilmiş olup *Fetâva'r-Remlî*'de yer almaktadır¹¹.

Aslında İbn Teymiyye'nin fetvası yanında, benzeri durumlara işaret eden, bazı yönleriyle onu destekleyen ve farklı bakış açıları sunan bu üç fetvanın da ayrı ayrı ele alınıp tartışılması gerekir. Bu çalışmanın sonunda İbn Teymiyye'nin fetvasıyla birlikte bu üç fetvanın orijinal metinleri ve tercümeleri de verilecektir.

I. İslâm Hukukunda Ülke Kavramı

A. Dârulislâm-Dârulharb

Arapça'da ev, "mahalle, bir kavmin konakladığı veya yerleştiği yer" anlamına gelen dâr kelimesi mecazi olarak "kabile" mânasını da ifade eder. İslâm hukukunda ise "İslâmî veya İslâm dışı bir yönetimin hâkimiyeti altındaki ülke" anlamında kullanılır¹². Buna göre bir ülkenin İslâm veya küfre nispet bakımından niteliğinin tayin ve tespitinde temel ölçü yönetim ve hâkimiyettir. Bir ülkenin müslümanlara veya gayri müslimlere nispet edilmesi, o ülkedeki yönetim ve hâkimiyet faktörlerine bağlıdır; yönetim ve hâkimiyet kimdeyse ülke onlara nispet edilir¹³.

Fıkıh kitaplarında dârulislâm için "müslümanların hâkimiyeti altındaki yer"¹⁴ veya "müslümanların imamının (devlet başkanı) hüküm ve sultanının yürürlükte

⁹ *Reddül-muhtâr*, I, 450, IV, 308;

¹⁰ *Sülûkü'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ali Muvahhid), Tahran 1362 hş., s. 396-398; a.e., trc. Muhammad Aslam (*Muslim Conduct of State*), Islamabad 1974, s. 459-461.

¹¹ *Fetâva'r-Remlî*, IV, 52-54.

¹² İbn Âbidîn, III, 247.

¹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasarî't-Tahâvî*, vr. 162b; Debûsî, vr. 122b, 193a, 203b; Serahsî, *el-Mebsût*, X, 114.

¹⁴ Debûsî, vr. 453a.

olduğu ülke¹⁵; dâruharp için ise "küfür yönetiminin hâkim olduğu ülke"¹⁶, "kâfir liderin emir ve idaresinin yürürlükte olduğu ülke"¹⁷ şeklinde tarifler yapılmıştır.

İslâm hukukçuları devletin egemenlik sınırları, egemenliğin el değiştirmesinin sonuçları ve diğer devletler ve vatandaşlarıyla siyasî, hukukî ve ticarî ilişkiler gibi pratik sebeplerle devletin ülkesini tarif ve tespit ederken dünyayı iki kısma ayırmışlar; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin İslâmî otoritenin elinde bulunduğu ülkelere dâruislâm, bu yetkilerin müslüman otoritenin elinde bulunmadığı ülkelere de dâruharp adını vermişlerdir.

"Dârü'l-harp" terkibi her ne kadar ilk bakışta "kendisiyle dâruislâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke" mânasını ifade ediyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında "dâruislâm dışındaki ülkeler" anlamında ve bugünkü "yabancı ülke" tabirinin karşılığı olarak kullanılmıştır. İslâm hukukçularının ülkeleri bu şekilde ikiye ayırmaları ve yabancı ülkeleri dâruharp şeklinde adlandırmaları konusunda bazı Batılı müelliflerin ileri sürdüğü, müslümanların gayri müslimlere karşı sürekli savaş hali içinde buldukları ve dolayısıyla dâruislâmın diğer ülkelerle münasebetinin savaş esasına dayandığı, söz konusu ayırım ve adlandırmanın da bundan kaynaklandığı şeklindeki iddia¹⁸ gerçeği yansıtmamaktadır. İslâm hukukundaki hâkim telakkiye göre gayri müslim milletlerle savaşın meşruiyet sebebi onların müslümanlara savaş açmalarıdır; yabancı ülkelerin dâruharp şeklinde adlandırılmasında da Ortaçağ boyunca milletlerarası münasebetlere hâkim olan tarihî ve siyasî şartlar etkili olmuştur. Müslüman hukukçular, mevcut ilişkileri yansıtan en bâriz özellik olarak bu ülkeleri genellikle dâruharp şeklinde adlandırmakla birlikte aynı anlamda "dârülküfr", "dârüşşirk" ve diğer bazı tabirleri de yaygın şekilde kullanmışlardır¹⁹.

Dâruislâm ve dâruharp terimleri iki ayrı devletin hakimiyet alanını ifade ettiğinden bir toprak üzerindeki hakimiyetin diğer devlete geçmesiyle ülkenin de hükmü ve adı diğerine dönüşür. Dâruharp sayılan bir ülke, halkının müslüman olması veya fetihten sonra orada İslâm hükümlerinin uygulanmasıyla dâruislâm haline gelir. Bu hususta fıkıh âlimleri arasında görüş birliği vardır. Ancak bir ülke yalnız fethedilmiş olmakla dâruislâm haline gelmez. Dâruislâm sayılması için yurt edinilmesine karar verilmesi, başka bir ifadeyle yönetici tayin edilerek İslâm

¹⁵ Kuhistânî, II, 311.

¹⁶ Haccâvî, II, 7.

¹⁷ Kuhistânî, II, 311.

¹⁸ Massignon, s. 80-81; Tyan, II, 302; Khadduri, *War and Peace*, s. 53, 170; a.mlf., *Law in the Middle East*, s. 351; Abel, "Dâr al-Harb", *Encyclopaedia of Islam*, II, 126.

¹⁹ bk. Özel, s. 83, dipnot 45 (meselâ: İslâm ülkesi için dârüliman, dârüttevhid, dârülmüslimin, biladüislâm, ardulislâm; küfür ülkesi için de dârülküffâr, biladülharb, biladüladuv, ardülküfr. Bazen bugün olduğu gibi ülkelerin özel adlarını da kullanmışlardır: Dârüttürk, Dârülhind gibi).

ahkâmının uygulamaya konulması gerekir²⁰.

Dârulislâmın hangi durumlarda dârulharbe dönüşeceği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılıkları mevcuttur²¹. Fıkıh kitaplarında dârulislâmın dârulharbe dönüşmesi şu üç durumda söz konusu edilmiştir:

- a) Gayri müslim bir devletin İslâm ülkesini istilâ etmesi.
- b) Dârulislâmında bir şehir veya bölge halkının irtidad ederek o yeri işgal etmesi.
- c) Zimmet akdiyle İslâm devletinin himaye ve hâkimiyetine geçerek İslâm tebaası olan gayri müslimlerin (zimmîler) bu anlaşmayı bozup buldukları yerde hâkimiyetlerini ilân etmeleri.

Bu üç durumda hangi şartların gerçekleşmesiyle istilâ edilen yerlerin dârulharbe dönüşmüş olacağı hususundaki görüşler de şöyledir:

1. Mâlikî ve Hanbelî fakihleriyle Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre dârulislâm, içinde küfür ahkâmının uygulanmasıyla dârulharbe dönüşür. Bu görüş kıyasa dayanmaktadır; yani dârulharp İslâm hükümlerinin tatbikiyle dârulislâma dönüştüğüne göre dârulislâm da küfür hükümlerinin uygulanmasıyla dârulharbe dönüşür.
2. Ebû Hanîfe'ye göre dârulislâmın dârulharbe dönüşmesi için şu üç şartın gerçekleşmesi gerekir: a) İstilâ edilen yerde küfür ahkâmının (İslâm dışı hukuk düzeninin) uygulanması. b) Ülkede ilk emanları üzere bulunan hiçbir müslüman veya zimmînin kalmaması. c) Ülkenin dârulharbe bitişik olması.
3. Şâfîler'e göre dârulislâm daha sonra istilâya uğramış olsa, hatta istilânın üzerinden uzun yıllar da geçse dârulharbe dönüşmez. Dârulislâmın dârulharbe kesinlikle dönüşmeyeceği şeklindeki bu görüş, mülkiyetin hukuken gayri müslimlere geçmeyeceği anlamındadır. Çünkü diğer üç mezhebin aksine Şâfîler'e göre gayri müslimler istilâ ile müslümanların mal ve mülklerine hukuken sahip olamazlar. Ancak gerek bir İslâm ülkesini istilâ etmesi gerekse Şâfîler'e göre savaşın sebebinin küfür olması göz önüne alındığında bu devletle savaş halinde bulunulacağı ve ülkenin siyasî ilişkiler açısından dârulharp sayılacağı açıktır. Nitekim halkın irtidad ederek istilâ ettiği ülke, İmâm Şâfî'ye göre küfür hükümlerinin uygulanmasıyla dârulharbe dönüşür²². Zira malların ve arazilerin mülkiyeti esasen irtidad edenlere ait olup bir el değiştirme söz konusu değildir.

B. Dârussulh

İslâm devletiyle savaş halinde bulunan ülkeler, kendileriyle sulh antlaşmaları yapılması durumunda bu antlaşmaların mahiyetine göre farklı isimler alırlardı.

²⁰ Serahsî, *el-Mebûsât*, X, 23; a.m.f., *Şerhu's-Siyeril-kebîr*, I, 251, 350-351; Âlim b. Alâ, II, 113a; İbn Âbidîn, III, 253.

²¹ İslâm hukukunda bu konudaki bütün görüşler ve değerlendirilmesi için bk. Özel, s. 102-117.

²² Dimaşkî, II, 111; Şa'rânî, II, 146.

İslâm hukukunda hâkim telakkiye göre devletler arası münasebetlerde normal durum barış halidir. İslâm'a göre savaş zaruret icabı başvurulmuş geçici bir durum olup müslüman bir ülke ile düşmanca münasebetler içine giren ülkelerle ilişkilerin normale dönmesi için gerek savaş öncesi gerekse savaş sırasında barış yollarına başvurmak, karşı tarafın barış istemesi halinde bunu kabul etmek Kur'ân-ı Kerîm'in emridir (bk. el-Enfâl 8/61). Hanefî hukukçularının açıkça belirttiği gibi savaşın hedefi, düşmanın mukavemet ve üstünlüğünü kırarak tecavüzleri önlemek²³, müslümanların emniyet içinde din ve dünya işlerini yürütme imkânına kavuşmalarını sağlamaktır²⁴. Bu sebeple savaşa girişmeden önce veya savaş sırasında antlaşmalarla bu sonuca ulaşmak mümkün olduğu takdirde savaştan kaçınılır. Savaşa başlamadan önce düşmana İslâmiyet'i veya İslâm hakimiyetini kabul etme (zimmî olma) teklifinin yapılmasının amacı da budur.

Müslüman hukukçular, İslâm ülkesiyle (dârulislâm) düşmanca münasebetler içinde bulunan devletlerle barış ilişkilerini düzenleyen antlaşmaları iki kategoride mütalaa etmişlerdir.

1. Geçici Antlaşmalar. İslâm hukuku kaynaklarında muvâde, muhâdene, müsâleme, musâlahâ, muâhede, hüdne, sulh ve silm gibi terimlerle ifade edilen geçici antlaşmaların yapılabilmesi, sebeplerinin ortaya çıkması halinde ittifakla câizdir. Bu antlaşma türüyle ilgili olarak "düşmanla belli bir süre savaşta terk hususunda bir şey karşılığında veya karşılıksız yapılan antlaşma", "savaşta terk üzere yapılan muâhede", "müslümanın harbî ile İslâm'ın hükmü altında bulunmaksızın bir süre mütareke üzerine yaptığı akid" gibi tarifler yapılmıştır²⁵. Bu tür antlaşmaların temel özelliği, gayri müslim ülkenin İslâm hâkimiyetini kabul etmemesi ve İslâm devletinin kontrolü altına girmemesidir. Bu antlaşma ile dârussulh haline gelen ülke halkının (ehl-i sulh) can ve mallarına tecavüz haram olup antlaşma süresince kendileriyle savaşılmaz.
2. Sürekli Antlaşmalar. Savaştan önce veya savaş sırasında İslâm devletiyle barış içinde yaşayacağına dair bir teminat ve İslâm hâkimiyetine boyun eğdiği hususunda bir işaret olmak üzere cizye vermesi karşılığında gayri müslim bir ülke ile yapılan antlaşmalar bu kısma girer. Böyle bir antlaşmanın yapılabilmesi için şu iki şartın benimsenmesi gerekir: a) Cizye ödemeleri; b) Kendilerine İslâm hükümlerinin uygulanması (İslâm hâkimiyetini kabul etmeleri). Bir zimmet akdi olan bu antlaşmanın İslâm devleti tarafından ihlâl ve iptali câiz olmadığı gibi devlet bu tür bir antlaşma teklifini kabul etmek mecburiyetindedir. Kendileriyle antlaşma yapılan ülke halkına ehl-i zimme (ehl-i ahd) denir. Bu statüdeki ülke İslâm devletinin hâkimiyetinde olmakla birlikte yönetim ve iç işlerinde serbesttir; bu ülkeyi dışa karşı savunmak İslâm devletinin görevidir.

²³ Zeylaî, III, 245; Şemsülemme es-Serahsî, *el-Mebsût*, X, 3, 5; Radiyyuddin es-Serahsî, *el-Muhît*, vr. 381b.

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, X, 3, 5.

²⁵ bk. Kâsânî, VII, 108; İbn Kudâme, X, 517; Haccâvî, II, 40; Haraşî, III, 150; Şirbînî, IV, 260; Özel, s. 143-144.

Bu antlaşma türlerine bağlı olarak ortaya çıkan barış ülkelerine (dârussulh) müslüman hukukçuların genel olarak verdikleri adlar ve bu ülkelerle ilgili görüşleri de şöyledir:

a) Dâru-lahd

Hanbelî hukukçuları ile Şâfîiler'den Mâverdî amme hukuku yönünden yaptıkları arazi tasnifinde, barış antlaşması yoluyla elde edilen toprakları iki kısma ayırmışlardır.

- a) Yapılan antlaşma ile mülkiyeti müslümanların ortak malı sayılan ve bir haraç karşılığında gayri müslim ahalisine bırakılan topraklar. Bu antlaşma ile onlar ehl-i ahd, toprakları da dârulislâma ait vakıf arazi haline gelir. Bu araziden alınan haraç ücret hükmündedir; müslüman olmaları veya arazinin bir müslümana geçmesi halinde düşmediği gibi ayrıca baş cizyesi vermeden orada bir yıldan fazla kalamazlar.
- b) Yapılan antlaşma ile mülkiyeti kendilerinde kalmak üzere bir haraç karşılığında gayri müslim ahalisine terkedilen topraklar. Bu araziden alınan haraç cizye hükmünde olup müslüman olmaları veya arazinin bir müslümana geçmesi halinde düşer. Bu topraklar bir önceki durumun aksine dârulislâm değil dâru-lahddir. Antlaşmaya uydukları sürece orada kalırlar, dârulislâm dışında oldukları için kendilerinden ayrıca baş cizyesi alınmaz. Bu son kısmın dârulislâm sayılmaması arazi hukuku yönündendir; ülkenin mülkiyeti müslümanlara ait olmadığından dârulislâm sayılmamıştır. Halkıyla zimmet akdi yapılmış bulunan bu ülkeye, kendileriyle dâruharpten farklı olarak sürekli bir barış hali mevcut olduğu için dâru-lahd adı verilmiştir. Ancak İslâm devletinin kontrol ve hâkimiyeti söz konusu olduğunda bu ülke de diğeri gibi dârulislâm sayılır. Nitekim Şâfîî fakihleri, ahaliyle barış yapılan bu iki tür ülkenin de dârulislâm olduğunu belirtmişlerdir²⁶. Çünkü her ne kadar ülke gayri müslimlere aitse de İslâm devletinin hâkimiyeti altındadır²⁷. Ayrıca kendilerine İslâm ahkâmını uygulama şartı koşulmaksızın cizye karşılığında barış yapılması mümkündür²⁸.

b) Dâruzzimme ve Dâru-muvâdea

Hanefî hukukçuları, kendileriyle yapılan barış antlaşmasının mahiyetine göre antlaşmalı gayri müslim ülkeleri iki grupta mütalaa ederler.

- a) Dâruzzimme. Kendileriyle sürekli bir antlaşma (zimmet akdi) yapılan ülkeler bu gruba girer. Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce halkı ile cizye karşılığında barış yapılan ve dâruzzimme diye adlandırılan bu ülke, İslâm dev-

²⁶ Şîrbînî, II, 422; İbn Hacer el-Heytemî, VI, 350; Remlî, V, 454.

²⁷ Şîrbînî, IV, 232, 254.

²⁸ Şâfîî, IV, 99, 104, 127.

letin hâkimiyeti altında bulunduğundan dâruislâm sayılır. İmam Mâlik de bu konuda Hanefîler'le aynı görüşü paylaşır.

- b) Dâruilmuvâdea. Kendileriyle geçici barış antlaşması yapılan ülkeler bu gruba girer. Yapılan antlaşma ile karşılıklı olarak cana ve mala yönelik tecavüzlere son verilip barışa girilir. Ancak İslâm devletinin hâkimiyeti altında bulunmadığından dâruislâm sayılmayan bu ülkelere dâruilmuvâdea yanında dârüleman da denir²⁹.

Daha önce işaret edildiği gibi Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihleri de gayri müslimlerle geçici antlaşmalar yapılacağı görüşündedirler. Söz konusu fakihler, Hanefîler'in dâruilmuvâdea diye adlandırdıkları bu barış ülkesinden müstakil bir adla bahsetmeler de bu antlaşma türüyle ilgili görüşleri onların bu ülkeler hakkındaki kanaatlerini de yansıtmaktadır.

C. Dâruislâm'ın Dâruharbe Dönüşmesi Konusunda Ebû Hanîfe'ye Ait Görüşün Değerlendirilmesi ve Günümüz Açısından Önemi

Yukarıda zikredildiği üzere Ebû Hanîfe'ye göre dâruislâmın dâruharbe dönüşmesi için şu üç şartın gerçekleşmesi gerekir: a) İstilâ edilen yerde küfür ahkâmının (İslâm dışı hukuk düzeninin) uygulanması. b) Ülkede ilk emanları üzere bulunan hiçbir müslüman veya zimminin kalmaması. c) Ülkenin dâruharbe bitişik olması.

Hanefî ulemanın ilk şartla ilgili yorumlarına göre, istilâyâ uğrayan dâruislâmında küfür hükümleriyle birlikte İslâm hükümleri de uygulanıyorsa bu şart gerçekleşmemiş demektir.

İkinci şartta sözü edilen ilk emandan maksat ise düşman istilâsından önce dâruislâmında müslüman ve zimmilerin İslâm hukuku gereğince sahip oldukları can ve mal güvenliğidir. Bu güvenlik hiç kesintiye uğramadan devam ediyorsa o yer dâruharbe dönüşmez. Fakat can ve mal güvenliği bir defa bile tamamen ortadan kalksa, diğer şartların varlığı halinde ülke dâruharbe dönüşeceğinden, sonradan bu hakların tekrar tanınmasının bir değeri yoktur. Bu durum, herhangi bir dâruharbe emanla giren müslümana tanınan can ve mal güvenliğine benzer.

Bugün herhangi bir müslüman ülkede mevcut İslâm dışı devlet düzenine karşı bir eyleme girişenlerin cezalandırıldığını ileri sürüp o ülkede emanın kalmadığını söylemek isabetli değildir. Bu durum sırf müslüman oldukları için onların can ve mal güvenliğine son verilmesi, yani emanlarının kaldırılması anlamında olmayıp sadece o kimseleri mevcut yaşlara göre suç kabul edilen bir fiili işlemleri sebebiyle cezalandırmaktan ibarettir. Bu konuda da müslüman olan ve olmayan, rejim muhalifi ve taraftarı, devletin ideolojisini benimseyen ve benimsemeyen arasında fark gözetilmemekte, devleti ve rejimi yıkmak isteyen herkese belirli

²⁹ Geniş bilgi için bk. Özel, s. 148-153.

ceza hükümleri uygulanmaktadır.

Üçüncü şarta göre ülke, diğer İslâm ülkeleriyle çevrili olup dârulharple sınırı bulunmazsa yine dârulharbe dönüşmez. Cessâs'ın bu şartla ilgili mütalası ilginçtir. Ona göre Ebû Hanîfe bu şartı kendi zamanındaki duruma göre vermiştir; şimdi (Cessâs'ın dönemi: IV./X. yüzyıl) halkın cihad konusundaki ihmal ve isteksizliğini, yöneticilerin bozulması, halka ve dine karşı düşmanlıkları ve cihada önem vermemelerini görseydi bu şarttan vazgeçerdi³⁰. Cessâs bu konuda Ebû Hanîfe'nin değil Ebû Yusuf ve Şeybânî'nin görüşünü savunmakla birlikte onun bu mütalası, ülkenin tanımı ve ülkeyle ilgili hükümlerin zamanın şartlarına bağlı olarak değişebileceği bakımından önem taşımaktadır.

Ebû Hanîfe'ye göre bir hüküm bir illetle sabit olunca o illetten bir şey kaldığı sürece aynı hüküm devam eder. Dârulharp, orada İslâm hükümlerinin tatbikiyle dârülişlâm olmuştur. Bu sebeple istilâya uğrayan dârülişlâmda İslâm hükümlerinden bazıları mevcutsa illetten bir cüz mevcut olacağından dârülişlâm hükmü de devam eder. Sözü edilen üç şart gerçekleşmemişse gayri müslimlerin fiilî hâkimiyetiyle İslâm hâkimiyetinin hükmen devamı söz konusu olacağından deliller çatışma halinde (kıyasların teâruzu) olacaktır. Bu durumda ya ihtiyaten İslâm tarafı tercih edilerek veya kıyasların birbirini hükümden düşürmesi sebebiyle istishâb kaidesi gereğince o yerin daha önce olduğu gibi dârülişlâm kalmaya devam edeceği kabul edilecektir³¹.

Ebû Hanîfe'nin görüşünü şöyle açıklamak mümkündür: İslâm hâkimiyeti altında bulunan bir yer İslâm dışı güçlerin eline geçtiğinde ülke hükmünün değişmesi için fiilî hâkimiyet yeterli değildir. Hâkimiyetin el değiştirmesiyle birlikte müslümanların daha önce sahip oldukları can ve mal güvenliğinin kesintisiz devam etmesi, müslümanların ibadetlerini yerine getirmede, dinî eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmede serbest olmaları, onların söz konusu yerde mevcut yönetimin görmezlikten gelemeyeceği bir güce sahip bulduklarını ve dolayısıyla fiilî de olsa gayri İslâmî hâkimiyetin tam gerçekleşmiş sayılamayacağını göstermektedir. Bu da İslâm hâkimiyeti altında bulunan bu yerin küfür hâkimiyetine geçmiş sayılmasına engeldir. Bu durumda ülke hükmünün değişmediğini, yani dârülişlâm olarak kalmaya devam ettiğini kabul etmek, orada mevcut düşman hâkimiyetini yahut İslâm karşıtı yönetimi meşru görmek anlamına gelmez. Bu iki husus birbirinden ayrı şeylerdir.

Daha sonraki Hanefî uleması da mezhep imamlarının görüş ve delillerini yorumlarken böyle bir ülkede İslâm ve küfür hükümlerinin birlikte uygulanması, ezan, cemaatla namaz, cuma ve bayram namazları gibi dinin şeâiri (temel semboller) sayılan ibadetlerin serbestçe ifası, dinî eğitim ve öğretimin yapılması durum-

³⁰ Şerhu Muhtasarî't-Tahâvî, Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 717, vr. 163a.

³¹ Ebû Hanîfe'nin anılan üç şartıyla ilgili olarak Hanefî ulemanın yaptığı bu açıklamalar için bk. Özel, s. 107-115.

larında ülkenin darülslâm kalmaya devam edeceğini belirtmişlerdir. Fiilen İslâm dışı bir hakimiyet sözkonusu olsa da bu durum ülke hükmünün değişmesi için yeterli görülmemiştir.

Bu açıdan bakıldığında, bugün “İslâm ülkeleri” denilen ülkelerin hiçbirinin darülharbe dönüşmüş sayılmayacağı açıktır. Hatta sadece Hanefiler'e göre değil diğer mezheplere göre de durumun böyle olduğu söylenebilir. Çünkü fıkıh kitaplarında dâruislâmın hangi durumlarda dâruharbe dönüşeceği konusu ele alınırken İslâm hukukçuları şu üç durumu tasavvur etmişlerdir:

- a) Gayri müslim bir devletin İslâm ülkesini istilâ etmesi. b) Dâruislâm'da bir şehir veya bölge halkının irtidad ederek o yeri işgal etmesi. c) Zimmet akdiyle İslâm devletinin himaye ve hâkimiyetine geçerek İslâm tebaası olan gayri müslimlerin (zimmiler) bu anlaşmayı bozup buldukları yerde hâkimiyetlerini ilân etmeleri.

Fıkıh âlimleri bu üç durum dışında, günümüzde olduğu gibi, müslüman olduğunu belirtmekle beraber yetiştikleri Batı kültürünün etkisinde kalarak bazı İslâm hükümlerinin zamanımızda uygulanamayacağını düşünen/söyleyen insanların yönetici oldukları, bu yönetimlere karşı çıkan ve buldukları ülkeyi dâruharp sayanların bile ordusunda görev aldıkları bir devletin ve ülkenin mevcut olabileceğini tasavvur etmemişlerdir.

Bugün İslâm ülkelerinde bazı dinî hareket ve cemaat mensuplarının yaptıkları gibi bir yerde silahlı mücadele verebilmek için önce orayı dâruharp ilan edip ardından o ülkede yaşayan kafir veya mümin kendileri gibi düşünmeyen veya kendi saflarında yer almayan herkesin can ve malını mubah saymak, Semerkand'ye ait fetvada da işaret edildiği üzere büyük günahdır. Savaşa ancak bütün toplumu temsil eden siyasî otoritenin veya onun bulunmadığı durumlarda aynı temsil yetkisine sahip askerî otoritenin karar verebileceğini, birkaç kişinin bir araya gelip bir örgüt kurarak silahlı mücadele kararı almalarının dinî açıdan meşru dayanağının bulunmadığını belirtmek gerekir. Allah'ın muradına uygun bir hareket tarzı ve meşru bir mücadele yöntemi tespit edilmesi, yapılacakların öncelik sırasına göre bir liste şeklinde düzenlenmesi halinde bunları icra için ülkeyi dâruislâm veya dâruharp diye nitelendirmenin bir önemi bulunmamaktadır. Asıl önemli olan, müslümanın öncelikle inancıyla uygunluk içinde bir hayat (amel-ahlak) bilincine ve çağın gerektirdiği bir fikir ve bilgi düzeyine ulaşmasıdır; asıl önemli olan, önce kendi nefisini islah edip daha sonra toplumu dönüştürmeye çalışırken içinde bulunulan şartlar çerçevesinde hangi tebliğ ve mücadele yöntemini izlemek gerektiğinin özenle tespiti, öncelikle bu yol ve yöntemin, kullanılan araçların dince meşru sayılması, dinin genel ilkelerine, müslümanların maslahatına uygun olmasıdır.

Oysa bazı dönemlerde bir kısım müslümanların bankalardan faiz almaya, kimilerinin de kamu mallarını tahribe veya gayri meşru şekilde kullanmaya kapı

araladığı için bulunduğu ülkeyi rahatlıkla dâruharp ilan ettiği görüldü. Bunların bir kısmı Ebû Hanife dışındaki âlimlerin görüşlerinden hareketle ülkesini dâruharp sayarken faize Ebû Hanife'nin görüşüne dayanarak cevaz verdi. Halbuki ülke Ebû Hanife'ye göre dâruharp olmadığından onun görüşünden hareketle de orada faiz caiz sayılamazdı. Diğerlerinin görüşünden hareketle ülke dâruharp sayıldığında ise faiz yine meşru olamazdı; zira bunlara göre faiz darülslâmda olduğu gibi dâruharp te de caiz değildi. Başka bir kesim ülkeyi dâruharp saydıklarından kamu mallarına istedikleri zararı verebileceklerini, bedelini ödemedensu, elektrik vb. kamu mallarını kullanabileceklerini, gerektiğinde bunları tahrip edebileceklerini sanıyordu. Oysa fikhî hükümlere göre, ülke dâruharp olsa bile kendilerini savunabilecekleri müstakil silahlı bir güç ve karargaha (mena) sahip olmadıklarına göre ülkede kendilerine verilen emanla yaşıyorlar demektir. Bu durumda da o ülkedeki hiç kimsenin canına ve malına, hele kamu malına dokunmaları caiz değildi.

İslâm hukukçularının ülke ile ilgili görüşlerini ortaya koydukları Ortaçağ boyunca devletler arası ilişkilerde hakim durum savaştı. Onlar da gerek yabancı ülkeleri isimlendirirken gerekse bu ülkelerle ilişkiler veya İslâm hukukunun uygulanma alanıyla ilgili problemler konusunda hükümler koyarken mevcut durumu göz önünde bulundurmuş ve bundan etkilenmişlerdir. Bu kavramların ortaya çıktığı şartlarla bugünkü şartlar arasındaki farklara, uluslararası ilişkilerin mahiyetindeki değişikliklere, bu kavramların günümüz şartlarına ne ölçüde uygulanabileceğine ve dünyanın muhtelif ülkelerinde yaşayan müslümanların içinde buldukları özel durumlara bakmadan kavramları olduğu gibi bugüne taşımak doğru değildir. Bugün artık devletler Ortaçağ'da olduğunun aksine Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşmeler çerçevesinde karşılıklı ilişkilerde barışı, devletlerin eşitlik ve egemenliğini, siyasî bağımsızlığı ve birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygıyı esas kabul etmektedirler. Bu sebeple zamanımızda yabancı ülkeleri kendileriyle savaş halinde bulunan ülkeler gibi mütala edip dâruharp diye adlandırmak, vatandaşlarının can ve mallarının mubah olduğunu ileri sürmek isabetli değildir. Birçoğunda müslümanların önemli bir nüfusa sahip olduğu, serbestçe mülk edinebildikleri, İslâm'ı tebliğ edebildikleri, hatta belediyelere ve parlamentolara seçilip ülke yönetiminde söz sahibi oldukları ülkeler, fiilî bir savaş ve düşmanlık hali olmadıkça hangi gerekçeyle dâruharp ilan edilebilir? Eğer mutlaka klasik terminoloji içinde bir tanım gerekirse bu ülkelere ancak dârussulh (dârumüvâdea, dârulemân) denilebilir. Fuka ha bu konudaki hükümleri ortaya koyarken bugünkü gibi uluslararası bir sözleşme çerçevesinde devletlerin birbirlerinin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterdikleri ve karşılıklı ilişkilerde barışı esas aldıkları bir durum mevcut olsaydı, bu adlandırma ve tanımlar yerine o duruma uygun başka isim ve tanımları tercih edecekleri şüphesizdir.

Bugün artık siyâsî ve hukukî açıdan olduğu gibi dinî bazı konularda da işlev

ve önemi büyük ölçüde değişen darulislâm-darulharp ayırımı ve ülkeleri bu şekilde adlandırmanın ne derece isabetli olduğunu tartışmak gerekir. İbn Teymiyye, söz konusu fetvasında, daha o asırda dârulislâm-dâruharp ayırımının Mardin örneğini tanımlamada yetersiz kaldığını, bir ad ve tanım belirtmese de Mardin'in bunlar dışında üçüncü bir kategori teşkil ettiğini açıkça dile getirmiştir. Bu ayırım yerine mevcut uluslararası siyasî, hukukî ve ticarî ilişkiler yanında günümüzde İslâm ülkelerindeki siyasî ve hukukî yapılanmalar, müslüman ülkelerin gerek birbirleriyle gerek gayri müslim ülkelerle ilişkileri, gayri müslim dünyada gerek ihtidalarla gerekse iş ve eğitim amacıyla ve hatta bazı İslâm ülkelerindeki baskıcı yönetimlerden kaçmak suretiyle gerçekleşen göçlerle giderek artan müslüman nüfusun durumu bir bütün halinde ele alınarak bu kavramlar tekrar gözden geçirilmeli ve pratik değer taşıyan yeni adlandırmalar, yeni tanımlama ve kavramlar konusunda fikirler geliştirilmelidir.

Günümüzde bazı İslâm ülkelerinde otoriter veya askerî yönetimlerin hakim olduğu, bu yönetimlerin genelde dinî ve siyasî meşruiyetten yoksun, toplumsal katılıma kapalı bulunduğu, ülkelerinin ekonomik kaynaklarını belirli bir grup seçkin veya aile arasında paylaşırıp yığınları fakirlikle yüz yüze bıraktığı malumdur. Bununla birlikte İslâm ülkelerinde siyasî, ekonomik ve sosyal bir takım taleplerle ortaya çıkan dinî-siyasî hareket ve örgütlerin de geçmişten ders alarak artık şiddetle bir yere varılamayacağını, başarının uzun vadeli de olsa toplumu irşad ve eğitim yoluyla dönüştürmeyi amaçlayan barışçı yöntemlerden geçtiğini ve bunun İslâmî ölçülere daha uygun olduğunu bilmeleri gerekir. Çeşitli İslâm ülkelerindeki siyasî, hukukî ve ekonomik yapılara muhalif olarak ortaya çıkan, İslâm'ı bir hayat tarzı olarak benimseyip toplumun bu yönde dönüşümünü arzulayan ve bunun için çalışan hareketlerin, artık dârulislâm ve dâruharp gibi kavramları slogan seviyesinde tekrarlamaktan, öz yerine kabukla ilgilenmekten vazgeçmeleri gerekir. Doğru bilgiye dayanan sağlam bir inanca, çağın gereklerine uygun bir bilgi donanımına sahip olmadan, uzun soluklu bir mücadele için gerekli stratejiler belirlemeden İslâm davasını slogan seviyesinde kavrayanların hepsinin karşı çıktıkları emperyalizmin oyununa geldikleri ve yaptıklarının sonunda yalnızca emperyalistlere yaradığı anlaşılmalıdır. Bugün müslümanların genel ortalama olarak ne iman şuuru ve bunun gerektirdiği amel ve ahlak donanımı ne de ilmî ve fikrî birikim bakımından dünyaya önderlik yapacak ve Batı'nın tahakküm ve tasallutundan kurtulabilecek seviyede bulunmadıklarını kabul etmeleri ve işe buradan başlamaları gerekir. Müslümanlar artık nerede ve hangi ülkede yaşıyorlarsa yaşasınlar, kendi ülkelerinde bütün toplumun, dünyada da bütün insanlığın ortak değer ve yararını gözeten fikrî, ahlakî, sosyal ve siyasal bir söylem ve strateji geliştirmeden başarıya ulaşamayacaklarını kavramalıdır. Toplumun bir kesimini dışlayan, düşman ilan eden yöntemlerin başarı şansı olmadığı gibi bu durum İslâm'ın ruhuyla da bağdaşmaz. Aşağıda işaret edileceği üzere Karahıtaylar istilası altındaki Mâverâünnehir ülkelerinin darulislâm mı darulharp mi olduğu konusunu tartışan âlimler de bu ülkelerde müslüman oldu-

ğunu söyleyen herkesin müslüman sayılacağını, bunları mürted diye nitelemenin büyük günah olduğunu, böyle bir tavrın İslâm toplumunu azaltmaya ve küfre teşviğe yol açacağını, bu konuda Allah Resulü'nün Medine'de münafıklara karşı izlediği yolun yeter delil olduğunu belirtmişlerdir.

II. İbn Teymiyye'nin Fetvası İle Diğer Fetvalar.

1. İbn Teymiyye'nin Moğol İstilasını Altındaki Mardin'le İlgili Fetvası.

İbn Teymiyye'nin fetvasında işaret edilen bazı hususlar İslâm'ın genel esasları çerçevesinde kabul gören hükümler olup yeni ve farklı bir özellik taşımamaktadır. Bunlar, ülkenin dâru'lislâm veya dâru'lharb olmasına bakmaksızın müslümanların can ve malına dokunmanın, nerede olursa olsunlar İslâm ve müslümanların düşmanlarına yardım etmenin haram olduğu, bir yerde dinlerinin gereklerini yerine getiremeyen müslümanların oradan bir İslâm ülkesine hicret etmeleri gerektiği, dinin gereklerini yerine getirmeleri halinde hicretin vacip/farz değil müstehap olduğu gibi hükümlerdir. Ancak Moğol istilasını altındaki Mardin örneğinde olduğu gibi işgal edilen veya yönetimin İslâmî olmadığı halkı müslüman bir ülkede yaşayıp gerektiğinde çeşitli görevler üstlenen kimseleri genel bir şekilde düşmanla işbirliği yapmış yahut dinden çıkmış gibi kabul etmenin haram olduğunu vurgulaması; Mardin şehrinin, fıkhîta dâru'lislâm-dâru'lharb şeklinde bilinen ülke ayırımına uymadığını, burada yeni ve farklı bir durumun söz konusu olduğunu belirtmesi, böyle bir yerde verilecek mücadele sırasında da müslümanlarla düşmanın aynı kefeye konulmaması, her birine dinen meşru görülen şekilde muamele edilmesi gerektiğine işaret etmesi dikkat çeken önemli hususlardır.

Fetvanın metni:

وستل رحمه الله

عن بلد ماردین هل هي بلد حرب أم بلد سلم وهل يجب على المسلم المقيم بها الهجرة إلى بلاد الاسلام أم لا، واذا وجبت عليه الهجرة ولم يهاجر وساعد اعداء المسلمين بنفسه أو ماله هل يأثم في ذلك وهل يأثم من رماه بالنفاق وسبه به أم لا؟

فأجاب: الحمد لله، دماء المسلمين وأموالهم محرمة حيث كانوا في ماردین أو غيرها، واعانة الخارجين عن شريعة دين الاسلام محرمة سواء كانوا أهل ماردین أو غيرهم، والمقيم بها إن كان عاجزا عن اقامة دينه وجبت الهجرة عليه، وإلا استحبت ولم تجب. ومساعدتهم لعدو المسلمين بالأنفس والاموال محرمة عليهم، ويجب عليهم الامتناع من ذلك بأى طريق أمكنهم من تغيب أو تعريض أو مصانعة، فاذا لم يمكن إلا بالهجرة تعينت. ولا يحل سبهم عموما ورميهم بالنفاق بل السب والرمى بالنفاق يقع على الصفات المذكورة في الكتاب والسنة فيدخل فيها بعض أهل ماردین وغيرهم. وأما كونها دار حرب أو سلم فهي مركبة فيها المعنيان ليست بمنزلة دار السلم التي تجرى عليها أحكام الاسلام لكون جندها مسلمين ولا

بمنزلة دار الحرب التي أهلها كفار بل هي قسم ثالث يعامل المسلم فيها بما يستحقه ويقاتل الخارج عن شريعة الاسلام بما يستحقه.”

Tercümesi:

Allah rahmet etsin, kendisine (İbn Teymiyye'ye) soruldu: Mardin beldesi harb beldesi mi, silm/sulh (İslam) beldesi midir? Orada mukim müslümanın İslâm beldelerine hicreti vacib midir, değil midir? Hicreti vacip olduğunda, hicret etmeyip de müslümanların düşmanlarına malı ve nefsiyle yardımcı olursa günah işlemiş olur mu? Bu durumda, onu münafıklıkla itham edip, bu vasıfla ona hakaret eden kimse günaha girer mi?

Cevap: Hamd Allah'adır. İster Mardin'de ister başka yerde olsun müslümanların mal ve canlarına tecavüz haramdır. İster Mardin ehli olsun ister başka yerin, İslâm Şer'i'atinden çıkanlara da yardım etmek haramdır.

Orada ikamet eden kimseye gelince, eğer dininin icaplarını yerine getirmekten âciz ise hicret etmesi vacibtir. Aksi halde vacib değil müstehaptır. Mal ve canlarıyla müslümanların düşmanlarına yardım etmeleri ise haramdır. Ortadan kaybolmak, yan çizmek ve hile gibi yolların hangisiyle mümkünse onunla bu durumdan sakınmaları vaciptir. Bundan sakınmak ancak hicretle mümkünse, o zaman hicret taayyun eder (gerekli olur). Onlara genel bir tarzda hakarete bulunmak ve nifakla itham etmek helâl değildir. Münafıklıkla itham, Kitâb ve Sünnet'de zikredilen sıfatları taşıyanlar için söz konusudur. Buna da Mardin ehlinden bazıları ve başkaları da girer.

Mardin'in Dâr-ı Harb veya Dâr-ı Silm (sulh/İslâm) olup olmadığına gelince; Orada iki husus bir aradadır. Ordusu müslümanlardan meydana geldiği için İslâm ahkâmının tatbik edildiği “dâru's-silm” (dârulislâm) durumunda olmadığı gibi ahali gayrimüslim olan “dâr-ı harb” da değildir. Aksine, üçüncü bir kısım meydana getirmektedir. Oradaki müslümanlara müstahak olduğu şekilde muamele edilir. İslâm şeriatinden çıkanlarla da mustahak oldukları şekil ve hükümler çerçevesinde savaşırlar.”

2. Semerkandî'nin Karahıtaylar'ın Mâverâünnehir'i İstilasıyla İlgili Fetvası.

Moğol asıllı bir kavim olan ve başlarında kraliyet ailesinden Yehlü Ta-Şi (İslâm kaynaklarında Gürhan/Kûhân) denilen bir reis bulunan Karahıtaylar X. Yüzyılın başında Moğolistan'ın büyük kısmında hakimiyet kurmuş, 926-1122 yılları arasında Kuzey Çin'de hüküm sürmüşler ve iki asırlık bir hakimiyetten sonra güçlerini kaybedince batıya doğru sürülmüşlerdir. İç Asya'da önce Uygur-

³² Mecmû'ul-fetâvâ, XXVIII, 240-241; el-Fetâvâ'l-kübrâ, IV, 331.

lar'ı hakimiyetlerine alan Karahıtaylar daha sonra Karahanlılar'la mücadele ettiler ve Balasagun, Kâşgar ve Hoten'i, ardından Beşbalık, Mâverâünnehir ve Fergana'yı ele geçirip Balasagun'un başkent olduğu Karahıtaylar Devleti'ni kurdular (1130). İlk Karahıtay hükümdarı olan Gürhan Yehlü Ta-Şi (1130-1142) önce Büyük Selçuklu sultanı Sencer'in tayin ettiği Batı Karahanlı hükümdarı Mahmud Han'ı Hucend yakınlarında 531'de (1137), daha sonra da Sultan Sencer'i Katvân sahrasında 536 (1141) yılında büyük bir hezime uğratarak bütün Mâverâünnehir'e hakim oldu. Aynı yıl Hârizmşahlar da Karahıtaylar'a tabi oldu, ancak zaman zaman aralarındaki mücadele devam etti. Sonunda Karahıtaylar giderek zayıfladı, Uygurlar Cengiz Han'a bağlılık arz ettiler, Harizmşahlar da Moğol Naymanlar ile işbirliği yapıp 1211 yılında Karahıtaylar devletine son verdiler. Müslüman müelliflerin putperest olarak tanımladığı Karahıtaylar'ın dinleri Budizm ile Şamanizm karışımı bir mahiyet arz ederdi; bunlar İslâmiyet'i kabul etmemekle birlikte bütün dinlere hoşgörülü davranmışlardır. Orta Asya'da yaklaşık bir asır hüküm süren bu devletin yıkılmasından sonra Hârizmşahlar ile Moğollar arasında mücadele başladı, 1219 yılından itibaren Cengiz'in orduları bir yıl içinde Otrar, Hucend, Buhara ve Semerkand, Merv, Nişabur ve diğer şehirleriyle birlikte Mâverâünnehir'i istila edip büyük katliamlar yaptılar. Böylece bu bölge ve batıya doğru birçok İslâm ülkesi Moğollar'ın eline geçti³³.

Sözkonusu fetvayı veren Ebü'l-Kâsım Nâsıruddin Muhammed b. Yusuf es-Semerkandî 535 (1141) yılında, yani Karahıtaylar'ın bölgedeki baskısının giderek arttığı bir sırada Semerkant'tan ayrılarak hacca gitmiş ve bir müddet Bağdat'ta kaldıktan sonra 543'te (1149) memleketine dönmüştür. Fetvanın zikredildiği *el-Mültekat* adlı eserini Kâtip Çelebi'nin kaydına göre³⁴ 549 (1154) yılında, yine kendisine ait *el-Fıkhu'n-Nâfi'*³⁵ naşirine göre 554 (1159) yılında kaleme almış ve 556 (1161) yılında vefat etmiştir.

Bu fetvada, Karahıtaylar işgali altındaki ülkelerin dârulharbe bitişik olmaması, yargının İslâmî olması, müslümanların ibadetlerini serbestçe yerine getirmeleri gibi gerekçelerle dâruharp sayılamayacağı belirtilmiştir. Burada dikkat çeken çok önemli bir husus, böyle İslâm dışı bir yönetim altında çeşitli görevler üstlenen kimselerin müslüman oldukları, bu ülkelerde müslüman olduğunu söyleyen veya kelime-i şehâdeti okuyan herkesin müslüman sayılacağı, bunları mürted veya kâfir diye nitelemenin büyük günah olduğu, böyle bir tavrın İslâm toplumunu azaltmaya ve küfre teşviğe yol açacağı, bu konuda Allah Resulü'nün Medine'de münafıklara karşı izlediği yolun yeter delil olduğu şeklindeki değerlendirmedir.

³³ Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", *DİA*, VII, 368; Abdülkerim Özeydin, "Gürhan", *DİA*, XIV, 323; Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", *DİA*, XVI, 230; Ahmet Taşağıl, "Karahıtaylar", *DİA*, XXIV, 415-416.

³⁴ *Keşfü'z-zunûn*, I, 571, II, 1813.

³⁵ *el-Fıkhu'n-Nâfi'* (nşr. İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Abbûd), I-III, Riyad 1421/2000.

Fetvanın metni:

قال العبد: هذه البلية الواقعة في زماننا باستيلاء الكفار على بعض ممالك الاسلام لا بد فيها من تعريف الاحكام، أما البلاد التي في أيديهم فلا شك أنها بلاد الاسلام لا بلاد الحرب لأنها غير متاخمة لبلاد الحرب ولأنهم لم يُظهروا فيها حكم الكفر بل الفضاة مسلمون، و من قال منهم أنا مسلم أو يشهد بالكلمتين يُحكم بإسلامه، و من وافقهم من المسلمين فهو فاسق غير مرتد و لا كافر و تسميتهم مرتدين من أكبر الكبائر، لأنه تنفير عن الاسلام و تقليل لسواده و إغراء على الكفر، و كفى بذلك جحّة إجراء احكام الاسلام من صاحب الشرع صلى الله عليه و سلم على المناققين مع الوحي الناطق بنفاقهم. و الملوك الذين يطعونهم عن ضرورة مسلمون، و إن كان عن غير ضرورة فكذلك و هم فاسق. و كل مصر فيه وال مسلم من جهتهم يجوز فيه إقامة الجمعة و الأعياد و أخذ الخراج و تقليد الفضاة و تزويج الأيامي لاستيلاء المسلم عليهم، و أما طاعة الكفرة فذلك موادة أو مخادعة. و أما بلاد عليها ولاة كفار يجوز للمسلمين إقامة الجمعة و الأعياد، و يصير القاضي قاضيا بتراضى المسلمين به، و يجب عليهم أن يلتمسوا واليا مسلما. و أما لبس السواد و لبس السراغج و كذا تعليق البايضة و هى اللوح الصغير الذى يعلق على الوسط من أى شيء كان أمارة ملكية لا يتعلق بالدين كأصناف القلانيس لأصناف الناس و لا يتعلق بالملة، و عسى الله أن يأتي بالفتح أو أمر من عنده فيصحبوا على ما أسروا في انفسهم نادمين³⁶.

Tercümesi:

Allah'ın kulu (müellif) dedi: "Bazı İslâm memleketlerini küffârın istila etmesiyle zamanımızda vuku bulan bu musibet karşısında, mevcut duruma taalluk eden ahkâmı açıklamak gerekir. Bugün küffârın elinde bulunan beldeler, şüphe yok ki İslâm beldeleridir, harb beldeleri değil. Çünkü bu beldeler harb beldelerine bitişik olmadığı gibi orada küfür hükmünü hakim kılmış da değildirler. Bilakis kadılar müslümandırlar. Onlardan kim "ben müslümanım" der veya kelime-i şehâdeti getirirse müslüman olduğuna hükmedilir. Müslümanlardan istilacılara muvafakat edenler fasıktırlar, mürted de kâfir de değildirler. Bunları mürted diye isimlendirmek büyük günâhların (kebâir) en büyüklerindenidir. Çünkü bu davranış İslâm'dan nefret ettirmek, müslüman topluluğu azaltmak, küfre tahrik ve teşviktir. Bunun yanlışlığına hüccet olarak, nifaklarına dair apaçık vahiy olduğu halde, münafıklara Şerî'at Sahibi'nin (Hz. Peygamber) İslâm hükümlerini uygulaması kâfidir. İstilacılara zaruret gereği itaat eden hükümdarlar müslümandırlar. İtaatları zaruret gereği olmayanlar da müslüman, fakat fasıktırlar. Onlar tarafından tayin edilen müslüman bir valinin bulunduğu her şehirde, cuma ve bayram namazlarını kılmak, harac almak, kadı tayin etmek, bekârları evlendirmek caizdir; bu cevaz onlar üzerinde müslümanın hakimiyeti sebebiyledir. Bu yöneticile-

³⁶ *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye*, Süleymaniye Ktp. Yeni Cami, nr. 575, vr. 53b; a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp. nr. 214, vr. 74b - 75a; a.e. (nşr. Mahmûd Nassâr ve Seyyid Yûsuf Ahmed), Beyrut 1420/200, s. 254-255.

rin küffâra itaatları ise antlaşma veya hile anlamındadır. Kâfir valilerin idaresindeki beldelere gelince, oralarda da müslümanların cuma ve bayram namazlarını kılmaları caizdir; bu valilerin atadığı kâdı da müslümanların rıza ve muvafakatıyla kâdı olur. Bununla birlikte Müslümanların kendilerine müslüman bir vali istemeleri gerekir. Siyah elbise giymek, sorguç kullanmak, boynuna hükümdarlık nişanı (bâyize) takmak ise muhtelif insan gruplarının başlarına giydikleri diğer giysiler (kalensüve) gibi olup dine taalluk eden bir yönü yoktur. ‘*Umulur ki Allah katından bir fetih, yahut başka bir emir (başarı) getirir de onlar içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olurlar*’ (el-Mâide 5/52)”.

Bu fetvadan yaklaşık yarım asır sonra, *el-Hidâye* müellifi Burhâneddin el-Merğînânî'nin talebesi olan Mecdüddin el-Üsrüşenî (v. 632/1234) bu fetvaya da atıfta bulunarak İmam Ebû Hanîfe ve iki talebesinin konuyla ilgili görüşlerini yukarıda işaret edildiği çerçevede tahlil etmiş³⁷, Üsrüşenî'nin talebesinin talebesi ve *el-Hidâye* müellifi Burhâneddin el-Merğînânî'nin torunu olan Ebû'l-Feth Zeynüddin Abdürrahîm b. Ebûbekir İmâdüddin el-Merğînânî (v. 670/1271) *Fusûlü'l-İmâdî*'sinde bu fetvayı ve Üsrüşenî'nin değerlendirmelerini hemen hemen olduğu gibi nakletmiştir³⁸.

3. Şihâbüddin er-Remlî'nin Endülüs Şehirlerinden Aragon'da Hristiyan Hâkimiyeti Altında Yaşayan Müslümanların Durumuyla İlgili Olarak Verdiği Fetva.

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî (v. 957/1550) meşhur Şâfiî âlimi Zekeriyâ el-Ensârî'nin en önde gelen talebelerinden olup kendisi de Abdülvehhâb el-Şa'rânî, Hatîb eş-Şirbînî, İbn Hacer el-Heytemî gibi tanınmış âlimlerin hocasıdır. Bu fetvası kendisi gibi tanınmış bir âlim olan oğlu Şemseddin er-Remlî tarafından tertip edilen *Fetâva'r-Remlî* adlı kitabında kaydedilmiş olup bu eser kaynaklarda bazen ona, bazen oğluna nisbet edilmiş ve her iki şekilde de baskıları yapılmıştır³⁹.

Bu fetva, İspanya'da İslâm hâkimiyetinin sona erdiği dönemde Aragon Krallığı'nda haraç verip zimmî statüsünde yaşayan, can ve mal güvenliğine sahip olarak ibadetlerini serbestçe yerine getiren, karşılıklı ilişkilerinde İslâm hukukunu uygulayan müslümanların durumuyla ilgilidir. Bu güvenli durumda müslümanların burada kalmaları mı, yoksa küffârın bir gün onları baskı altına alıp dinden çıkmaya zorlamasından emin olmadıkları için bir İslâm ülkesine hicret etmeleri mi gerektiği sorulmaktadır. Remlî de bu durumda hicret etmeleri ge-

³⁷ *Fusûlü'l-Usrüşenî*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 94, vr. 1ab.

³⁸ *Fusûlü'l-İmâdî*, Süleymaniye Ktp., Mahmut Paşa, nr. 224, vr. 1b; a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 370, vr. 5b-6a.

³⁹ Ahmet Özel, “Remlî, Şehâbeddin”, *DİA*, XXXIV, 564-565; a. mlf., “Remlî, Şemseddin”, *DİA*, XXXIV, 565-566.

rekmediği, hatta Şâfî fikhına göre dârüsilâm sayılan bu yurtlarını terk etmeleri halinde dârulharbe dönüreceğinden hicretlerinin caiz olmadığı şeklinde fetva vermiştir.

Fetvanın metni:

سئل: عن المسلمين الساكنين في وطن من الأوطان الأندلسية يسمى أرغون و هم تحت ذمة السلطان النصراني يأخذ منهم خراج الأرض بقدر ما يصيبونه فيها، و لم يتعدَّ عليهم بظلم غير ذلك لا في الأموال و لا في الأنفس و لهم جوامع يصلون فيها و يصومون رمضان و يتصدقون و يفكّون الأسارى من أيدي النصراني إذا حلّوا بأيديهم، و يقيمون حدود الاسلام جهرا كما ينبغي و يُظهِرون قواعد الشريعة عيانا كما يجب، و لا يتعرض لهم النصراني في شيء من أفعالهم الدينية و يُدعون في خطبهم لسلطين المسلمين من غير تعيين شخص، و يطلبون من الله نصرهم و هلاك أعدائهم الكفار، و هم مع ذلك يخافون أن يكونوا عاصين بإقامتهم ببلاد الكفر. فهل تجب عليهم الهجرة، و هم على هذه الحالة من إظهار الدين نظرا الى أنهم ليسوا على أمان أن يكلفوهم الارتداد و العياذ بالله تعالى، أو على إجراء أحكامهم عليهم، أو لا تجب نظرا الى ما هم فيه من الحال المذكور؟

فأجاب: بأنه لا تجب الهجرة على هؤلاء المسلمين من وطنهم لقدرتهم على إظهار دينهم به، و لأنه صلى الله عليه و سلم بعث عثمان يوم الحديبية الى مكة لقدرته على إظهار دينه بها، بل لا تجوز لهم الهجرة منه، لأنه يرجى بإقامتهم به إسلام غيرهم، و لأنه دار إسلام فلو هاجروا منه صار دار حرب، و فيما ذكر في السؤال من إظهارهم أحكام الشريعة المطهرة و عدم تعرض الكفار لهم بسببها على تطاول السنين الكثيرة ما يفيد الظن الغالب بأنهم آمنون منهم من إكراههم على الارتداد عن الاسلام أو على إجراء أحكام الكفر عليهم.

Tercümesi:

Soru: Endülüs memleketlerinden Aragon adlı yerde ikamet eden müslümanların durumu soruldu. Onlar hıristiyan sultanın verdiği güvenlik altında yaşamaktadırlar. Onlardan aldığı arazi haracından başka, hükümdar ne mallara ve ne de nefislere yönelik bir zulümde bulunmamaktadır. Müslümanların namaz kıldıkları câmilere var, Ramazan'da oruç tutuyorlar, tasaddukda bulunuyorlar. Hristiyanların eline esir düşenleri fidye vererek kurtarıyorlar. Açıkça ve gereği gibi İslâm hukukunu tatbik ediyor ve aynı şekilde Şerî'at esaslarını izhar ediyorlar, dinî fiillerinde de hristiyanların hiçbir müdahalesine maruz değiller. Hutbelerde, bir şahsın adını belirtmeden, İslâm sultanlarına duâ ederek onları muzaffer ve kâfir düşmanlarını helâk etmesini Allah'dan diliyorlar. Buna rağmen, küfür ülkelerinde ikametle günah işlemiş olmaktan dolayı korkuları var.

⁴⁰ Remlî, Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Hamza, *Fetâva'r-Remlî* (İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Fetâva'l-kübrâ*'sının kenarında), IV, 53-54; a.e., nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhin, s. 557.

Dinlerini izhar ettikleri bu halde, küffârın kendilerini Allah muhafaza irtidâda zorlamalarından veya küfür hükümlerini kendilerine uygulamalarından emin olmadıklarına nazaran hicret etmeleri gerekir mi, yoksa içinde buldukları mezkûr hale nazaran gerekmez mi?

Cevap: Dinlerini izhara muktedir oldukları için, bu müslümanların ülkelerinden hicretleri vacib değildir. Çünkü Allah Resûlü de Hz. Osman'ı, Mekke'de dinini izhara muktedir olduğu için Hudeybiyye sulhü sırasında oraya göndermişti. Aksine bu müslümanların hicret etmeleri câiz değildir. Zira orada ikametleriyle başkalarının müslüman olması umulduğu gibi orası dârulislâmdır, hicret ederlerse dârulharb olur. İslâm ahkâmını izhar etmeleri ve uzun yıllar geçmesine rağmen kâfirlerin onlara müdahale etmemesi, zannı galiple, kâfirlerin onları İslâm'dan çıkmağa zorlamaları ve küfür ahkâmını tatbikleri hususunda da emniyette olduklarını ifâde eder. Bozguncu ve islahçıyı ise Allah bilir.

4. Şâfiî Âlim Fazlullah b. Rûzbihân el-Huncî el-İsfahânî'nin Safevîler Hâkimiyeti Altındaki Ülkeler Hakkında Verdiği Fetva

Şirazlı olan Huncî (v. 927/1521), Akkoyunlular sarayına girmiş, bu hanedanın tarihine dair *Târîh-i Âlemârâ-yı Emînî* adlı bir eser yazmıştır. Safevî hükümdarı Şah İsmail tahta çıkınca (907/1501) Tebriz'den ayrılıp Kaşan'a giden Huncî burada meşhur Şii âlimi İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *Nehcü'l-hak ve keşfü's-sıdk ve's-savâb* adlı eserine *İbtâlu nehci'l-bâtil ve ihmâlü keşfi'l-âtil* adlı bir reddiye yazınca Şii'lerle Sünnîler arasında polemiklere yol açtı ve bunun üzerine oradan da ayrılıp Mâverâünnehir'e gitti. Önce Timurlular'ın, daha sonra Şeybânîler'in sarayına sığındı. Muhammed Şeybânî Han 916 (1510) yılında Merv yakınlarında yapılan savaşta Şah İsmail'e yenilip öldürülünce Buhara'ya çekilen Ubeydullah Han Şeybânî'nin daveti üzerine Buhara'ya gitti ve *Sülûkü'l-mülûk* adlı eserini 920'de (1514) onun adına yazdı, 927 (1521) yılında burada vefat etti⁴¹.

Huncî, Safevîler'den kaçıp Mâverâünnehir'e gitmesine rağmen bu fetvasında onların hâkimiyeti altındaki toprakların hem Ebû Hanîfe ve onunla aynı görüşte olmayan iki talebesi Ebû Yûsuf ve Şeybânî'ye hem Şâfiî mezhebine göre dârulharbe dönüşmediğini, bid'at ve dalâlet ehli aşırı bir grubun yönetiminde bulunsa da burada fikhî hükümleri uygulanan İmâmiyye Şîa'sının bir İslâm fırkası ve bu yerlerin dârulislâm olduğunu, bu beldelerdeki halka diğer ülkelerdeki müslümanlar gibi muamele edilmesi gerektiğini, bunların can ve mallarına tecavüzün haram olduğunu, bunun aksini ileri sürenlerin ahmak cahil olduklarını, sadece dalâlete sapan Kızılbaş taifesine karşı savaşmak gerektiğini belirtmiştir.

⁴¹ U. Harmann, "Khundjî", *EI2*, V, 53-55; Tahsin Yazıcı, "Huncî", *DİA*, XVIII, 374.

Fetvanın metni:

قال فضل الله بن روزبهان غفره الله: شك نیست در آن که بلاد خراسان و عراق عرب و عراق عجم که عبارت از بغداد و اصفهان است و بلاد فارس و آذربایجان و دیاربکر است، سالهاست که دار الاسلام است. اما خراسان در زمان خلفای راشدین فتح شده و احکام اسلام در آن جا ممهّد گشته. و اما عراق عرب آن سواد است که در زمان عمر بن الخطاب رضی الله عنه فتح شده، و همچنین عراق عجم و دیگر بلاد که یاد کردیم، حالا در این زمان طایفه طاغیّه باغیّه طاغیه سرخان بر آن مستولی شده اند، و با وجود آن که ایشان بر آن استیلا یافته اند در زمان استیلاى ایشان همچنان دار الاسلام است و دار الحرب نکشته بانفاق جمع اهل مذاهب و اقوال. اما بر قول امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله بنا بر آن که در بازگشتن دار الاسلام بدار الحرب نزد او شرط است که سه امر جمع گردد تا دار الاسلام دار الحرب شود، و آن شرایط ثلاثه حالا موجود نیست، بنا بر آن که میان ایشان و دار الحرب بلاد مسلمانان هست از جمیع نواحی، و هیچ ناحیه او متصل بدار الحرب نیست، زیرا که بلاد مذکوره میان آب جیحون و آب فرات و بحر هند و روم است، و این مجموع امصار مسلمانان است. و چون از شروط ثلاثه يك شرط مفقود باشد، نزد امام ابو حنیفه رحمه الله دار الاسلام دار الحرب نمی شود. بس ممالک مذکوره دار الحرب نباشد. و اما بر قول امامین رحمهما الله بنا بر آن که در او احکام شرک جاری نیست. و این جماعت احکام ایشان بمذهب شیعه امامیه جاری است، و شك نیست که شیعه امامیه از فرقه های اسلام اند، و اقامت جمعه و اعیاد و نصب قضات بر طریق اهل اسلام می نمایند، غایتش آن که ایشان مبتدعانند، و بادشاه ایشان قضات و مفتیان شیعی مذهب نصب کرده است. و عامه اهل آن دیار معلوم است که بر دین اسلام اند و در موافقت بدعتهای ایشان مکره اند. و اگر منع غلات ایشان - که حاشا سب شیخین می کنند - نمی نماید آن کناهی است کبیره که از او صادر می گردد، و بمجرد این نمی توان گفت که احکام شرک در او جاری است، ما دام که نصب قضات شیعی کنند و احکام بمذهب شیعه جاری باشند. بس بر قول امامین بلاد مذکوره دار الحرب نباشد. و اما بر قول شیخ الاسلام ابو بکر رحمه الله که در شرح "سیر اصل" گفته که دار الاسلام دار الحرب نمی شود ما دام که باقی باشد چیزی از احکام اسلام، و اگر چه زایل گردد غلبه اهل اسلام، ظاهر است که بلاد مذکوره دار الحرب نکشته، بنابر آن که بسیاری از احکام اسلام در آن بلاد باقی است. و انکار آن که احکام اسلام در آن دیار باقی است مکابره است، چه جمعه و عید و نصب قضات و اذان قایم و باقی است، غایتش آن که بر طریق بدعت و احداث خلاف سنت و جماعت است. و بمجرد این احداث دار الاسلام که معلوم است که سکان او تمام مسلمانان اند و در دست مبتدعان و غلات گرفتاراند دار الحرب نکرده. و اما بر قول شیخ الاسلام اسفنجیابی که دار الاسلام محکوم است بدان که دار الاسلام است مادام که يك حکم از احکام اسلام در او باقی است و دار الحرب نمی گردد الا بعد از زوال قراین، ظاهر است که احکام اسلام در آن جا بالکلیه منقطع نکشته و قراین زایل نشده. و همچنین بر قول امام لامشی و صاحب "منشور" و صاحب "ملتقط" که اقوال ایشان سابقا مذکور شد، آن بلاد همچنان دار الاسلام است و دار الحرب نکشته. این است فتوی بر مذهب امام اعظم و سایر

علمای ایشان. و اما بر مذهب امام شافعی رحمه الله ظاهر است زیرا که در مذهب او دار الاسلام بهیچ حال دار الحرب نمی شود بواسطه غلبه کفار بر او، و از این جا معلوم شد که باتفاق مذاهب و اقوال بلاد خراسان و عراقین و آذربایجان و جمیع ممالکی که الیوم در تصرف طایفه سرخان است دار الحرب نیست، بلکه همچنان دار الاسلام است. و استحلال دما و فروج و اموال ایشان نمودن و سبی و غارت ایشان حرام است. و با اهل آن بلاد عمل باید کرد عملی که با سایر امصار دار الاسلام کنند. و با طایفه طاغیة طایفه سرخ قتال باید کرد، بنابر آن که ایشان بسجده صنم و بسب شیخین مرتد شده اند. این است حکم فتوی مذهبین که مذکور شد، و هر که آن را دار الحرب گوید و اعتقاد آن کند که دماء و فروج و اموال اهل ممالک مذکوره حلال است او احمقی جاهل عامی است و مستحق تعزیر و تأدیب، و الله تعالی اعلم.⁴²

Tercümesi:

Allah mağfîret etsin, Fazlullah b. Rûzbihân şöyle dedi: Şüphe yok ki Horasan bölgesi ve Isfahân, Bağdad, Fars, Azerbeycân ile Diyarbakır'dan oluşan Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap toprakları uzun bir zamandan beri dâru'lislâm'dır. Horasan, Hulefâ-yı Râşidîn zamanında fethedilerek İslâm kanunları icra ve tatbik edilmiştir. Irak-ı Arab (ki Sevâd'dan ibarettir) ise Ömer b. Hattâb (r. a.) tarafından fethedilmiş olup Irak-ı Acem ve zikrettiğim diğer bölgeler gibi bugünlerde asî bir Kızılbaş taifesi tarafından istila edilmiştir. Bütün İslâm mezhepleri fakih ve alimlerine göre bu yerler dâru'lharb değil dâru'lislâm'dır.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (r. h.) göre dâru'lislâmın dâru'lharb olabilmesi için üç şart gerekir. Bu şartlar da orada henüz mevcut değildir. Çünkü onlarla Dâru'lharb arasında her taraftan müslüman ülkeleri mevcut olup hiçbir yönden dâru'lharbe bitişik değildir. Zira bu topraklar Ceyhun nehri, Fırat, Hind Okyanusu ve Akdenizle çevrili durumdadır. Bunların hepsi de müslüman memleketleridir. Ebû Hanîfe'ye göre üç şarttan birisinin eksikliğinde dâru'lislâm dâru'lharbe dönüşmeyeceğinden, sözü geçen ülkeler dâru'lharb değildir.

İmâmeyn'e (Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî) göre de şirk kanunları ülkede tatbik edilmiş olmadığından burası yine dâru'lislâm'dır. Bu fırkanın tabi olduğu hükümler İmâmiyye Şi'a'sına göredir ve şüphe yok ki İmâmiyye Şi'a'sı da İslâm fırkalarından biri olup cuma ve bayram namazlarını kılmakta ve Ehl-i İslâm yolu üzere kadılar tayin etmektedirler. Bu grup bid'ata sapmış olsa da hükümdarları Şiî mezhebinden kadı ve müftüler tayin etmektedirler. İyi bilinmektedir ki bu ülkelerin sakinleri İslâm'a tabi olup onların bid'atlarına baskı altında uymaktadırlar. Her ne kadar aşırı Şi'îlerin (neuzubillah) Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e sövmeleri, ki bu büyük bir günahdır, engellenemiyorsa da madem Şi'a fırkasının kadılarını tayin ediyorlar ve Şi'a fıkına göre hüküm veriyorlar, kimse

⁴² *Sülûk'ül-mülük* (nşr. Muhammed Ali Muvahhid), Tahran 1362 hş., s. 396-398.

onların ülkelerinde şirk ahkâmı uyguladıklarını ileri süremez. Bu sebeple, Ebû Yûsuf ve Şeybânî'ye göre de bu ülkeye dâruharb nazarıyla bakılamaz. Şeyhulislâm Ebubekr (r. h.) *el-Asl*'ın "siyer" bölümünün şerhinde İslâm ahkâmından bir cüz kaldığı sürece dâruislâmın dâruharp olmayacağını söyler. Her ne kadar Ehl-i İslâm'ın hakimiyeti son bulsa da bir çok İslâm ahkâmı uygulanmaya devam ettiğinden anılan ülkeler dâruharbe dönüşmemiştir. Bu ülkelerde İslâm ahkâmının varlığını inkâr etmek aşırı bir iddiadır; Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat'a muhalif bid'at ve uygulamalar olsa da buralarda cuma ve bayram namazları, kadı tayinleri ve ezan okunması devam etmektedir. Bid'atçı ve aşırıların (gulât) hükmü altında olmakla birlikte bütün sakinleri müslüman olan dâruislâm, sadece Ehl-i Sünnet'e mugayir uygulamalar sebebiyle dâruharp haline gelmez. Şeyhulislâm İsbîcâbî'ye göre de bir yerin dâruislâm olduğuna hükmedilince, orada İslâm hükümlerinden biri kaldıkça dâruislâm olarak kalmaya devam eder. Ancak bu yerin dâruislâm olduğuna dair bütün karineler ortadan kalkınca dâruharbe dönüşür. Açığı ki İslâm ahkâmı bu yerlerde tamamen ortadan kalkmamış ve karineler tamamen zail olmamıştır. Daha önce görüşleri zikredilen İmâm Lâmişî ile *el-Menşûr* ve *el-Mültekat* müellifine (Nâsiruddîn es-Semerkindî) göre de bu yerler dâruislâm olup dâruharp değildir. İşte İmâm A'zam ve ona bağlı diğer ulemanın fetvası budur. İmâm Şâfiî'nin (r. h.) mezhebine göre de durum açıktır. Zira onun mezhebinde dâruislâm, küffârın hakimiyeti durumunda hiçbir şekilde dâruharbe dönüşmez. Dolayısıyla bütün mezhep ve görüşlere göre bugün Kızılbaş taifesince işgal edilmiş bulunan bütün Horasan, iki Irak ve Azerbaycan toprakları dâruharp değil dâruislâmıdır. Bu yerler dâruislâm olduğundan, sakinlerinin kanlarını veirzlarını helal saymak, onlara baskın yapıp mallarını ganimet, kadın ve çocuklarını köle almak haramdır.

"Sözü geçen ülkede daha birçok İslâm ahkâmı mevcut bulunduğu dâruharb olamaz. Şüphesiz bunlar Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ın itikadına aykırı bid'atlere saplanmışlardır, buna rağmen ülkeleri dâruislâmıdır. Aşırı bid'atçıların hüküm ve tesiri altında bulunan buranın tüm ahalisini müslüman biliyoruz. Bu sebeple ülkelerine dâruharb nazarıyla bakılamaz. Bu, İmâm A'zam ve bütün diğer Hanefî ulemanın fetvasıdır. Şâfiî fıkına göre de dâruislâm küffâr istilâsıyla dâruharb haline gelmez.

Bu takrirden anlaşılacağı üzere, bu memleketlerin ahalisine diğer bütün ülkelerdeki müslüman halk gibi muamele edilmesi, buna karşılık isyancı Kızılbaş taifesi ile de savaşmak gerekir. Çünkü onlar putlara secde etmek ve Hz. Ebubekir ve Ömer'e (Şeyhayn) lânet etmekle kâfir olmuşlardır. Yukarıda zikri geçen mezheplerin fetvasının hükmü budur. Bu yerlerin dâruharp olduğunu, onların (Şi'anın) kanlarının, ırzlarının ve mallarını ganimet almanın helal olduğunu söyleyen kimse ise ahmak bir cahildir; ta'zir ve te'diple cezalandırılması gerekir. Allah Teâlâ her şeyi en iyi bilir"

Kaynakça

- Abel, A., "Dâr al-Harb", *Encyclopaedia of Islam (new edition)*, II, 126.
- Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekir el-Hanefî, *Mecmau'l-fetâvâ*, Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 4215.
- a.mlf., *Hizânetü'l-fetâva*, Râşid Efendi Ktp., nr. 426. a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 350.
- Âlim b. el-Alâ el-Hindî (v. 786/1384), *el-Fetâva't-Tâtârânîyye*, Râşid Efendi Ktp., nr. 386. a.e. (nşr. Kâdî Seccâd Hüseyin), Karaçi 1416.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 717.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed, *el-Esrâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 102.
- Dimaşkı, Muhammed b. Abdurrahman el-Osmânî, *Rahmetü'l-ümmе fihîlâfî'l-eimme* (Şa'rânî'nin *el-Mizânü'l-kübrâ*'sının kenarında), Kahire 1321.
- Fazlullah b. Rûzbihân Huncî, *Sülûkû'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ali Muvahhid), Tahran 1362 hş.. a.e., trc. Muhammad Aslam (*Muslim Conduct of State*), İslamabad 1974.
- Haccâvî, Musâ b. Ahmed, *el-İknâ'*, I-IV, Kahire 1351.
- Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halîl*, I-VIII, Bulak 1317.
- Harmann, U. "Khundjî", *EI2*, V, 53-55.
- İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I-V, Bulak 1272.
- İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, I-IX, Kahire 1315.
- İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I-IX, Kahire 1319.
- İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I-XII, Beyrut 1392/1972.
- İbn Teymiyye, *Mecmâu'l-fetâvâ*, I-XXX, Riyad 1383.
- a.mlf., *el-Fetâva'l-kübrâ*, I-V, Kahire 1385/1965.
- Kafalı, Mustafa, "Cengiz Han", *DİA*, VII, 368.
- Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, İstanbul 1360-62/1941-43.
- Kerderî, Şemsüleimme Muhammed b. Muhammed, *Fetâva'l-Kerderî*, Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 919.
- Khadduri, Majid, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955.

- a.mlf., "International Law", *Law in the Middle East, I, Origin and Development of Islamic Law*, ed. M. Khadduri, et Herbert J. Liebesny, Washington 1955, s. 349-372.
- Kuhistânî, Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddin, *Câmiu'r-rumûz*, I-II, İstanbul 1300.
- Massignon, L., *La Crise de l'autorité religieuse et le Califat en Islam*, Paris 1925.
- Merğînânî, Ebü'l-Feth Zeynüddin Abdürrahîm b. Ebûbekir İmâdüddin, *Fusûlü'l-İmâdî*, Süleymaniye Ktp., Mahmut Paşa, nr. 224. a.e., İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 370.
- Özaydın, Abdülkerim, "Gürhan", *DİA*, XIV, 323.
- Özel, Ahmet, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dârulislâm-Dâruharb*, İstanbul 1998.
- a.mlf., "Remlî, Şehâbeddin", *DİA*, XXXIV, 564-566.
- Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I-VIII, Kahire 1967.
- Remlî, Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Hamza, *Fetâva'r-Remlî* (İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Fetâva'l-kübrâ*'sının kenarında), I-IV, Kahire 1392. a. e., (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut 1424/2004.
- Semerkandî, Ebü'l-Kâsım Nâsirüddin Muhammed b. Yusuf, *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye*, Süleymaniye Ktp. Yeni Cami, nr. 575.
- Serahsî, Radiyyuddin, *el-Muhît*, Râşid Efendi Ktp., nr. 393.
- Serahsî, Şemsüleimme, *el-Mebsût*, I-XXX, Kahire 1324-1331.
- a.mlf., *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr* (nşr. Selahaddin el-Müneccid ve Abdülaziz Ahmed), I-V, Kahire 1971.
- Şâfî, *el-Ümm*, I-VIII, Bulak 1321-1326.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *el-Mizânü'l-kübrâ*, Kahire 1321.
- Şirbîni, Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*, I-IV, Kahire 1378/1958.
- Taneri, Aydın, "Hârizmşahlar", *DİA*, XVI, 230.
- Taşgöl, Ahmet, "Karahıtaylar", *DİA*, XXIV, 415-416.
- Tyan, Emil, *Institutions du droit public musulman*, I-II, Paris 1954.
- Üsrüşenî, Mecdüddin Muhammed b. Mahmud, *Fusûlü'l-Üsrüşenî*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 94.
- Yazıcı, Tahsin, "Huncî", *DİA*, XVIII, 374.
- Zeylâî, Fahrüddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik*, I-VI, Bulak 1313.